

stefanovićev odnos prema književnoj kritici

milivoj nenin

Ako postoji kontinuitet u delu Svetislava Stefanovića onda je taj kontinuitet najvidljiviji u njegovom odnosu prema književnoj kritici. Kritika je ta koja guši, sputava, koči, pa često i uništava umetnička dela. Ona je jednostrana, tesnogruda, pogrešno vodi... A srpska književna kritika posebno. Niskim, pa često i pogrešnim merilima sudi književnim delima i dovodi do poražavajućih rezultata.

Naravno, to ne znači u Stefanovićevom videnju, da kritika ne treba da postoji; ali treba da postoji ona kritika koju pišu umetnici — samo oni idu napred, i oni imaju u vidu slobodu izraza. To je opšte mesto Stefanovićeve kritike i kao takvo ima povlašćeno mesto u kritičkom tekstu: ili je na početku, kao uvod, ili na kraju kritike kao zaključak. Braneći te svoje tvrdnje, Stefanović se nije ustručavao da započne i najčešće sukobe. Treba reći i to da nije birao protivnike — u smislu da je one najveće izbegavalo, zaobilazio, a da je polemisa sa onima manje značajnim...

Prvi tekst u kojem Svetislav Stefanović radikalnije dovodi književnu kritiku u pitanje je onaj o Ljubomiru Nediću, u vreme dok je od Nedića pravljen mit. »Nemamo ništa protiv naziva: najgenijalniji srpski kritičar, samo valja priznati, u sebi dodati da su genijalniji srpski kritičari u tom slučaju vrlo plitki kad je najgenijalniji od njih sasvim površan. Slaže se, dakle, Stefanović da je Nedić naš najbolji kritičar (tekst jeписан 1902. godine), ali taj značaj ne proizilazi iz njegove lične vrednosti, već iz bednosti naših književnih prilika.

Poštuje Stefanović kod Nedića ozbiljnost, i mušku smelost kad treba iskazati svoje ubedjenje; ali se protivi merilu koje je Nedić uspostavio. Naime, merilo iskrenosti nije presudno za pesnika, tu su i stvaralačka moć, snaga, energija stvaranja... Tačno je da je Nedić prećistio iskrenost — ali nije ukinuo iskrenost. Otuda se kod nas ništa nije dobito zaštitom Jakšićeve iskrenosti; a zbog iskrenosti su pogrešno osudeni i Zmaj i Laza Kostić. Ne mogu se razlikiti ljudi meriti istom merom, tu je problem kritike. U tom izjednačavanju velikana s inferiornim duhovima počinju nesporazumi: ako se Gete meri istom merom kao i Kerner, proći će gore nego Zmaj i Laza Kostić.

Otuda i to da su u Nedićevom videnju Šapčanin, Ilić i drugi veći od Zmaja i Laze Kostića. Pored kriterijuma iskrenosti koji je uveo, druga Nedićeva mana je što je ugasio svaki razgovor o pesničkoj sadržini: video je samo formu. (Tu Stefanović pominje da Nedić ni u Jakšićevim pripovetkama ne vidi ništa drugo do samo lepe slike i kitnjaste epitete. Naravno, da se to posmatranje sadržine koja se suprotstavlja formi može uzglobiti u Stefanovićevu insistiranju na drugaćijem stilu, prvenstveno na slobodnom stilu).

Ali, kada na drugoj strani posmatra pesnike koji pišu i kritiku, Stefanović sasvim drugačije vrednuje. Dovoljno je videti kako je pisao o Kostićevu knjizi o Zmaju, pa da se vidi drugačiji odnos u samom pristupu.

Dakle, Stefanovićevo protivljenje kritici je okrenuto prvenstveno protiv »zvanične« kritike. Čak se, na momente, učini da Stefanović sve svoje kritičke tekstove piše da bi se suprotstavio književnoj kritici. A to u vremenu kada se u književnost ulazišo ne pesmama ni pripovetkama, već kritikom, sigurno nije bilo prihvaćeno sa odobravanjem. Svemu ovome nije teško suprotstaviti Skerlićevo videnje književne kritike, preciznije sve ono što se u to vreme podrazumevalo pod sintagmom »tiranija kritike« — a što je značilo i uvodenje pisaca u istoriju književnosti, ali i izgon. A kolika je uloga i mesto Jovana Skerlića u svemu tome nije ni potrebno isticati: njegov glas uvek je preteza. Danas, na primer, zaboravlja se da je u vreme pojavlivanja sa najviše protivljenja dočekan Milan Đurčin; kažem, zaboravlja se, jer ga je tada Skerlić uzeo u zaštitu. Dis ni približno nije napadan kao Čurčin — ali dovoljno je da je grmljuo Skerlić.

Pošto su Skerlić i Stefanović bili ispisnici, i pošto se jedan nametnuo kao predstavnik dominantne književne linije, a drugi kao mogućnost alternative, a polemiku ni jedan ni drugi nisu izbegavali, sasvim je prirodno da je do nje moralno doći. I tu dolazimo do onoga što je već urađeno, odnosno evidentirano u našoj književnoj nauci. Tu se pominju Stefanovićeve tekstovi objavljeni u *Brankovom kolu*. Na adresu g. Jovana Skerlića, te »Cast i sloboda tvorcima« i konačno »Da malo raščistimo situaciju«. Skerlić je pre ovih Stefanovićevih tekstova objavio prikaz Stefanovićeve drame »Sukobi« i pre pomenutog teksta »Da malo raščistimo situaciju« ubacio je svoj nemilosrdan sud o Stefanovićevu kritiku u predgovor knjizi kritika Branka Lazarevića »Impresija iz književnosti«. Nezaobilazan je u svemu tome i tekst Svetislava Stefanovića napisan povodom Skerlićeve smrti; no, tu polemike nema. Istoči se samo ono što je zajedničko obojici, a to je: rad.

No, do susreta u tekstu je došlo 1904. godine. U članku »Dve primedbe« Stefanović brani i svoju poeziju, ali želi i da se suprotstavi Skerlićevom videnju inspiracije. Naime, često napadan da je svoju inspiraciju crpeo iz literature, a ne iz života, Stefanović se pravda (brani pokazujući da nije jedini, ali istovremeno ukazujući na Skerlićevo nepoznavanje Šekspira. Skerlić je u *Srpskom književnom glasniku* napisao za Rakicevu »Ljubavnu pesmu« da je to jedna od najlepših ljubavnih pesama ispevanih na srpskom jeziku; a Stefanović — koji se složio sa takvom konstatacijom — pokazao je da je ta pesma već ispevana na engleskom jeziku. Stefanović je pokazao srodnost u motivu, u situaciji, u dekoru pesme i u onoj reci »koja je srce cele pesme u delu u taku noć«. I tu se sada postavlja pitanje: da li je ta pesma potpuno samonikla ili... I dalje od tog pitanja Stefanović ne želi da ode. Da li je pesma iz srca ili iz literature? (To su pitanja koja zaokupljaju Skerlića, a poznato je da Skerlić nije pristajao na literarne reminiscencije). Stefanović kaže da nije od onih koji na prvom mestu traže originalnost, ali, eto iznosi to »slučajno opažanje«.

Jasno je da to opažanje nije nimalo slučajno i da je u vreme dok se Stefanoviću odrice originalnost, sve to ipak na jedan određeni način uporište i odbrane. Ali, to su tek počeci: prave varnice će tek početi da sevaju i da se pretvaraju u plamen koji će biti nakratko ugašen tek 1914. godine, Skerlićevom smrću.

Pomenuli smo već odnos *Srpskog književnog glasnika* prema Svetislavu Stefanoviću — prvenstveno prema Stefanovićevom prosvetiteljskom tonu (a taj ton je *Srpski književni glasnik*, očito, čuvao za sebe) — i logično je da se Skerlić oglasio. Napad je na Stefanovićevu dramu »Sukobi« koja je nagradena na konkursu Matice srpske. Citava analiza drame vodila je ka zaključku da je pisac te drame oskudnog književnog talenta. Stefanović prolazi kao originalan i intelektualan pisac samo u redovima poluknjiževne publike, kaže Skerlić.

I Stefanović je odgovorio. U *Brankovom kolu* od 25. avgusta 1911. godine piše (»Na adresu g. Jovana Skerlića«) da su svi Skerlićevi sudovi — bez obzira da li su povoljni ili nepovoljni — netačni i krivi. Poziva se, pri tom, na Slobodana Jovanovića koji je u prikazu Skerlićeve knjige o Svetozaru Markoviću pokazao koliko Skerlić nije u stanju da jednu književnu pojavu shvati u njenoj pravoj vrednosti. Skerlić će, po Svetislavu Stefanoviću, u srpskoj književnosti imati naziv tvorca kritike bez osećanja. No, tu se više ide na lični plan, Stefanović se osvrće na Skerlićev podsmeh i vraća istom merom. Skerlić se, naime, podsmehnuo Stefanovićevom studiranju engleske književnosti, na što naš kritičar odgovara da je u okviru lekarskog poziva studirao i englesku književnost, a Skerlić je, uzvraća se udarac, studirao francusku, a sada predaje srpsku književnost. Navodi dalje Stefanović i imena svojih, po Skerliću, »poluknjiževnih« poštovalaca: Hauzer, Čurčin, Begović, Budisavljević, Pandurović, V. Petrović, Mitrinović po čak i Bogdan Popović. Ne posebno zanimljiva polemika, ali tek je počelo.

Već u sledećem broju *Srpskog književnog glasnika*, posle negativnog vrednosnog suda o drami »Sukobi«, Skerlić povodom zbirke »Utopljene duše« Vladislava Petkovića Disa piše čuveni »Lažni modernizam u srpskoj književnosti« i Svetislav Stefanović je reagovao oštro, beskrom-promisno, nepomirljivo. Napisao je, po svoj prilici, prvi manifest u srpskoj književnosti »Čast i sloboda tvorcima«. (Vreme manifesta u srpskoj književnosti je tek jednu deceniju docnije). Manifesti su, kako to kaže Aleksandar Petrović, pisani da izazovu utisak, da zaprepaste, da iskažu prezir, negodovanje, da budu šamar javnom ukusu i mišljenju... Manifesta karakteriše povisena temperatura, patetika... Stefanovićev manifest je protiv kritike, a za poeziju. Tu Stefanović ushićeno, u zanosu, ponavlja samo ono što je već ranije toliko puta rekao, samo sada nemilosrdnije. »Dole kritika koja sudi, a ne tumači; koja osuđuje, a ne razume! Dole kritika koja dočekuje pisca kao svoju žrtvu, svoj plen od koga živi! Dole kritika koja hoće da ubija, da bi ona živila!« A na drugoj strani: »Čast i sloboda tvorcima, svima onima koji rade i stvaraju svojom dušom! Velika, neograničena sloboda stvaranja!«

Po Stefanoviću sva kritika ima da ispašta za zločinstva koja je kroz svu vremena počinila prema umetnicima/tvorcima, da bi tek onda zaslulaš da tvorci obrate pažnju na nju. A kritika kod nas je pogotovo ta koja sputava, ograničava, ne dozvoljava umetnosti da ide napred. Stefanoviću su miliji i rapavi i neugladeni koji se bune, nego oni uglađeni, mlaki i militari »koji se dopadaju i sami sebi i drugima«.

I sada dolazi Stefanovićev vrednovanje, direktno, odsečno, bez govora. Dis je pesnik »Nirvane« i da ništa drugo nije napisao bio bi pesnik. A Skerlić nema »uopšte književna misla ni osećanja« kada to nije mogao da oseti. Tu ne pomažu nikavci socijalni postulati iako se Skerlić zaklanja i koje promoviše. (»Đokonda« jer remek-delo iako je nesocijalna, a Zolina »Nana« po Svetislavu Stefanoviću uopšte ne spada u umetnost, iako je socijalna). Za pesnika je bitna vizija i pesnik je veći ukoliko je vizionarniji: siromašni u vizijama su slab pesnici i tudi imitatori. A oni koji imaju vizije, lutaju i traže; i otuda: »Čast i sloboda onima koji traže, jer će naći«. Jedan, u vreme kada se pojavit, sigurno bitan tekst. I Skerlić ga nije mogao prečutati, ni olako preći preko njega. Po svoj prilici je čekao prvu priliku da se sa omalovažavanjem osvrne na Stefanovićev rad. Pišući predgovor knjizi Branka Lazarevića »Impresije iz književnosti« Skerlić je pored svog videnja književne kritike započeo (i okončao) polemiku sa drugaćijim videnjima. Odmah na početku teksta Skerlić ističe činjenicu da se knjiga Branka Lazarevića pojavljuje u doba kada počinje pobuna protiv »tiranije kritike«. I tu navodi imena onih koji su stali udarati zvono na bunu. Prvi je bio Jovan Dučić, potom Milutin Uskoković, pa Sima Pandurović. Ali, pored ovih dobrih pisaca, ističe Skerlić, javlja se tu i Svetislav Stefanović, koji »nije video da je naša kritika rdava i štetna sve dok se njegovom dramskom galimatijasu »Sukobi« nije reklo ono što zasluzuje«. I dalje Skerlić ironično citira delove iz manifesta »Čast i sloboda tvorcima« i u jednom polemičko-pamfletskom tonu govori da je po Stefanoviću (kao i po Hendersonu) kritika kriva zato što je: raspela Hrista, kamenovala apostola Stevana, mučila Galileja, bekeljila se na Gluku... I sada ironični obrat: »No od pisanja G. Svetislava Stefanovića da predemo na ozbiljne stvari: da vidimo koliko ima razloga i misla u svim tim osudama književne kritike naše«. I Skerlić brani književnu kritiku; tačno je da zauzima suviše mesta u našoj književnoj proizvodnji, ali je suviše mesta zauzimala i lirska poezija šezdesetih godina, kao i pripovetka osamdesetih... (Pre toga je Skerlić

rekao da je književna kritika isto onoliko književni rod koliko i pesma i pripovetka). »Knjige kao i životinske fele vode borbu za opstanak: pobeđuju one koje imaju više uslova za život«. Otuda se Skerlić zalaže za to da se mišljenja iznesu na svetlost dana i da se ostavi »Njegovom Veličanstvu Razlogu, čitaocima i vremenu« da oni presude. A biće bolje ono što ne potone.

Moramo reći da Skerlićeva ocena o Stefanovićevom odnosu prema kritici jednostavno nije tačna. Nije Stefanović čekao negativan vrednosni sud o svojoj drami da bi se okomio na kritiku, već je to činio — kao što smo to pokazali na početku ovog poglavljia — stalno i dosledno. Sastavim je prirodno da je Stefanović odgovorio Skerliću zadržavajući se baš na tom spornom mestu. Upućuje Skerlić na članak o Nediću, pa na »Zdrava i bolesna književnost«, pa »Dobra i rđava kritika«, te »Vulgarizaciju književnosti« gde je do tada eksplicirao svoje stavove o književnoj kritici. (Zanemarićemo Stefanovićeve komentare o tome kada Skerlić napada njegovu dramu, kao i to što Stefanović kaže da je uzalud što se Skerlić zaklanja iza Sent-Beva Bjeljinskog i Bogdana Popovića — oni su veliki kritičari, a Skerlić je »rdav i mali «PISAC KNJIGA»). Stefanović ide na ključni argument, jednim proračunatim polemičkim potezom. Naime, Skerliću suprotstavlja Bogданa Popovića i ističe princip estetičke vrednosti koje je Popović postavio u svojoj antologiji, protiv Skerlićeve »prazne frazeologije« o socijalnim postulatima književnosti... Zalažeći se za estetičku načelu Stefanović, kao i Skerlić uostalom, govori da je kritika umetnost: »Jer ako kritika ima smisla, to može biti *samo dobra kritika*, kritika koja je i sama umetnost, i koja neće drugu ni da bude do umetnosti, ni moralni sudsija ni regulator ukusa, *ništa drugo do same umetnosti*. Kritika koja to nije, ona je loša, a loša kritika je sama sebi negacija.«

Tu negde sa završava direktno sučeljavanje Skerlića i Svetislava Stefanovića. Kasnije će se u tekstu sresti još u Skerlićevoj »Istoriji novije srpske književnosti«. Sa težnjom da bude nepristrasan, da obuhvati i ono pozitivno i negativno u Stefanovićevom radu, Skerlić piše drugi deo beleške koji u potpunosti potire ono pozitivno u Stefanovićevom radu: »Ali Stefanović ima mana koje vrlo jako opominju na Lazu Kostića, čiji je on obožavac i jedan od vrlo retkih branilaca. Osećajući izvesnu originalnost u sebi, on hoće da bude dubok i simboličan i ispada mutan, zamršen i nejasan, i u celini ostaje težak za čitanje. Stihovi su mu uglasti i tvrdi 'pesničke slobode' nedopušteno velike, jezik neizgrađen i nesiguran. Njegovi pokušaji da se potpuno oslobođi ranije srpske versifikacije i da stvari novu, slobodniju versifikaciju, nisu uspeli. Uopšte, on je jedan od onih pisaca koji više hoće no što mogu, i njegove književne ambicije nisu u skladu sa njegovim književnim sposobnostima. Kritički i dramski pokušaji su mu sasvim slabici, i odaju oskudicu ravnoteže u duhu i mere u ukusu.«

Bogdan Popović je ostavio svedočanstvo o tome da neke pisce Skerlić nije želeo da uvrsti u svoju »Istoriju novije srpske književnosti«, ali je posle razgovora i ubedivanja priznao svoje pogreške. Svetislav Stefanović je jedan od tih pisaca.

Posle Skerlićeve smrti Stefanović piše tekst »O Jovanu Skerliću« i objavljuje ga u *Odjeku*, uz dužno poštovanje prema mrtvom protivniku. Stefanović ističe da je Skerlić bio pre svega borac; i to jedan od najplemenitijih i najsrđanijih »sa jednom svetlostom crtom herojstva u sebi«. Ali, što je čudno Stefanović kaže da je Skerlić »u osnovi najdubljoj bio stvoren za kritičara«. Govoreći o ogromnoj Skerlićevoj energiji Stefanović ističe da je Skerlić u sve obraćune — i sa malima i sa velikima, i tamu gde treba i gde ne — unosi svu svoju snagu. No, to su, kaže Stefanović, slabe strane njegovih vrlina.

Ogromni uspeh koji je postigao Skerlić — uspeh koji je ravan Vukovom — posledica je, u prvom redu, rada. »On je svoju vlast zadobio svojim mačem, osvoji je duhove svojim perom«. Ponavlja Stefanović da je Skerlić bio više kritičar nego tvorac, ali ubacuje i lična mesta, koja ovde, čudo, ne deluju suvišno. Naime, Stefanović otkriva da se sa Skerlićem nikada nije upoznala, i žali zbog toga, jer bi se tako razbile mnoge zablude. Inače, ono što njih dvojicu vezuje, to je *rad*. I to rad usmeren ka istom cilju: širenju duhovnog i duševnog vidika našeg nacionalizma... I taj rad bi bio veza onog prijateljstva koje ostaje i posle smrti.

Odista, izuzetan gest poštovanja prema mrtvom protivniku, koji ga — ni mrtav — nije ostavljao na miru. Naime, i posle Skerlićeve smrti, citati iz Skerlićevog dela su upotrebljavani protiv Stefanovića i kada to ni najmanje nije zasluzivo. No, to je već nešto što sa odnosom dvojice ispisnicu na različitim stranama nije imalo mnogo veze. Rodeni iste godine, različito su završili svoje živote i to je ono što je posle toga udarilo pečat izučavanju njihovog dela. Skerlić umire pred početak prvog svetskog rata, ožaljen; dok se Stefanović iz prvog svetskog rata vraća kao heroj, da bi pri kraju drugog svetskog rata bio strelnjan kao izdajnik.

Ali, veze su postojale i ne treba smetnuti s uma da su i jedan i drugi možda više dali zato što se nisu uljuljkivali u prijateljstvu već su se preispitivali i nalazili nove snage u ogorčenim polemikama.

Sa odnosom prema Bogdanu Popoviću bilo je sasvim drugačije. Direktno ili indirektno polemisali su u više navrata; ali, treba reći i to, da su te polemike vodene uz dužno poštovanje i krajnje obazrivo. Otuda su i te »polemike« značajnije zbog pokretanja više, čisto književnih, pitanja. U samom početku je ključ nesporazuma bio Laza Kostić — Bogdan Popović ne misli da je Kostić značajan pisac u onoj meri u kojoj je to za Svetislava Stefanovića. Pišući u beogradskom *Delu o drami »Gordane«*, Bogdan Popović je izneo da je primedbi Kostića kao dramskom piscu, a Stefanović raščlanjujući jednu po jednu primedbu, odgovara. I tu već, te 1901. godine, vidi se načelno razlikovanje, različit pristup književnoj čijenici. Tiće se direktno načela harmonije, logike, slučajnosti...

Pošto je posle opširnog uvoda, pripremajući teren za priču o književnom sudenju, detaljno prepričao »Gordanu« Laze Kostića, Bogdan Popović je krenuo sa primedbama. Prva primedba se ticala načela harmonije. Naime, po Bogdanu Popoviću je harmonija »neophodna i universalna potreba svakog umetničkog i književnog dela«. Sinonimi za harmoniju su: jedinstvo, doslednost, logičnost, prikladnost. »Harmonija

je logika umetnosti« kaže Bogdan Popović. A Laza Kostić se ogrešio o harmoniju dela time što je nešto što je neverovatno, prikazao kao verovatno. Tačnije, u drami je napisano da muž ne prepoznaže ženu koja se preobukla u tursko odelo. To je zapravo ključna primedba, a nedoslednost ličnosti u komadu — gde se vidi primena načela harmonije na ljudski karakter — Bogdan Popović je ostavio za sledeći broj *Delu Ali*, to u sledećem broju nije uradio. Jednostavno, taj rad je ostao nezavršen.

Svetislav Stefanović je stao u odbranu Kostićeve »Gordane« u *Le-topisu Matice srpske*. Njegova kritika počinje motom: »Obarat, a ne stvarati znači ne videti istinu, koja je uvek plodna.« To je i opšte mesto Stefanovićevih kritičkih tekstova: nerazumevanju i zlobi kritičara. Pošto je opisao Popovićev tekst i izneo ključnu Popovićevu tvrdnju, Svetislav Stefanović kaže da je »načelo harmonije vrlo zgodno 'ručno' načelo za one kritičare koji su navikli ne da se udube u piscu, kojega će da kritikuju, nego da težinu piscu *rukom i po ruci mere*.« Karakteristično za Stefanovićeve tekstove je i stalno poređenje sa klasicima. Disharmonija postoji i kod Sekspara, odnosno mešanje najčešće zbilje sa vedrom šalom. (Svetislav Stefanović je protiv parnasovaca koji se trude da zadovolje načelo harmonije).

Poštuje naš kritičar tezu Bogdana Popovića da »nikakav uzrok bez posledica« no kaže da je u komediji igra slučaja ne samo dopuštena, nego čak i potrebna. Načelo harmonije po Stefanoviću dobiva smisao samo kao sklad protivnosti. Brani Stefanović i doslednost Kostićevih likova. To posebno pokazuje na liku Gordane; u njoj je toliko ženskoga da se to ne može meriti načelima harmonije Bogdana Popovića. »U njegovom karakteru je toliko ekscentričnoga i opet toliko praktičnoga; toliko samovolje i opet toliko ugodljivosti; toliko nerazumnoga i opet toliko mudrijaškoga — toliko jednom reči izvornoga ženskog a ne podsećenog, nakalupljenog, emancipovanog da bi zanimljivo bilo tražiti srodnosti između nje i nekih najrealnijih ženskih karaktera Ipsenovih...«

Godina kada Stefanović objavljuje ovaj tekst je 1901., te godine se pojavi i njegov tekst o Vojislavu Iliću; tako da i sada ponovo pomije Vojislava Ilića i bolesni racionalizam, i beleži rečenicu protiv realističkih pisaca i podvlači je: »Mi smo u literaturi (a zar ne inače?) robovi stvarnosti, mesto da stvarnost služi umetnosti i literaturi.« I već tu na samom početku svoje kritičarske misije Svetislav Stefanović se protivi realizmu, logici, verovatnom: »Priznajem, da u »Gordani« nije sve logično i da ona naročito ne može zadovoljiti logiku, koja zna samo za ono što se samo sobom kaže, što se moglo dogoditi, ako hoće da je realno, jer ta logika je realno samo ono što se može domašiti rukom. Neka viša realnost nije za nju.«

Bogdan Popović, barem ne javno, na ovu kritiku nije reagovao. Interesantno je da iako je ovo jedan od prvih Stefanovićevih kritičkih tekstova, već možemo videti izgrađene teorijske stavove i poglede na književnost. Ti stavovi će doći do izražaja i u direktnoj i čini mi se oštiroj konfrontaciji, povodom »Antologije novije srpske lirike« Bogdana Popovića, 1911. godine.

Sada već naš kritičar nije sam. Sa njim je Stanislav Vinaver, jedan od onih koji je začeo drugu modernu... Pod pseudonimom Trajko Čirić, Vinaver je pokrenuo anketu u *Pijemontu* povodom pomenute Popovićeve antologije. (Zabeleženo je da je ono najvređnije što je ostalo iza Bogdana Popovića: *Srpski književni glasnik*, Skerlić kao učenik, i pomenuta antologija).

Stefanović je prvi (i jedini) koji je odgovorio na anketu Trajka Čirića. U uvodu za Stefanovićev tekst kaže da je on »jedan od najkulturnijih i najnačitanijih Srba«, a za esej kaže da je snažan, izvrstan, evropski... Treba se setiti Stefanovićeve polemike sa Skerlićem, gde Skerlićevom socijalnom postulatu suprotstavlja estetičke postulate Bogdana Popovića naznačene baš u ovoj antologiji. Ali, pored toga što ponavlja tu pozitivnu stranu, Stefanović iznosi i odredene zamerice. Naime, »estetsko glediše g. Bogdana Popovića nije dovoljno duboko, nije dovoljno moderno, nije dovoljno estetsko«. Stefanović se zalaže za moderni pojam o lepoti, koji obuhvata u umetnosti i carstvo ružnoga — a toga ne ma kod Bogdana Popovića.

Interesantno je sa kakvom sigurnošću Svetislav Stefanović govori o pesnicima koji su zastupljeni u antologiji i o pesmama koje je izabralo Bogdan Popović. Po Stefanoviću sasvim su mogli izostati Nikola Aberdar, Milorad Mitrović, Miloš Perović, Luković, B. Nikolajević, Vojislav Ilić Mladi, Danica Marković, Dušan Srezojević. Manje mesta je trebalo dati Zmaju, Vojislavu Šantiću, Rakiću. I tu bi se otvorio prostor za pesme Laze Kostića, Milet Jakšića, Sime Pandurovića, Veljka Petrovića. A pored lakog i mekog Branka, trebalo je da dode tvrdi i teški Njegoš, kaže Stefanović. Nabroja potom naš kritičar sve vinski ljubavne pesme i pita otkuda to da u antologiji nema mesta za Disovu »Nirvanu«. Pita se naš kritičar zašto u antologiji nema mesta za Vinavera i Mitrinovića.

Druga osnovna mala ova antologija je podela pesnika u tri doba — to je već i Vasa Stajić zapazio — što je neodrživo. Tu Stefanović raspravlja o tome dā li je presudno kada su se neki pisci pojavili, ili je bitno kada su dali zrela ostvarenja. Po Stefanoviću jedino pravična i opravданa podela može biti ta, da se odvoji naša poezija do 1900. godine kao starija, koja se završava, a da se od 1900. posmatra moderna poezija. Ne pristaje Stefanović ni na Popovićevu tvrdnju da u estetici jedan savršen primerak nižeg roda više vredi nego nesavršen primerak nižeg roda. (To bi u biologiji značilo da jedan savršen majmun više vredi od nekog čoveka s manom).

Ne želi Stefanović više da se upušta u pojedinosti i tu negde se tekst završava. Mora se posebno istaći, da i pored izraženog negativnog suda, Stefanović nigde, ni jednom rečju, ne dovodi ličnost Bogdana Popovića u pitanje. Uistinu iznenadujuće za naše književne prilike.

Taj tekst odista ima težinu, i ne može se zaobići ni u jednom razgovoru o počecima naše druge moderne. A ispred te moderne se isprečio svojim autoritetom Bogdan Popović, i ponovo počinje rat. Najžešći susret koji se dogodio u tekstu »Uzbuna kritike i najmlada moderna« smo već opisali; a u središtu borbe Svetislav Stefanović je reagovao i jednim tekstrom gotovo direktno upućenom Bogdanu Popoviću. Reč je o obnovi primitivizma u umetnosti... Ali, sa tim tekstrom smo već u središtu modernizma.